

NIFU RAPPORT

Information från Nordiska Finansanställdas Unions projekt i Litauen, studieresa den 6-9 december 2002

Nordiska banker tar över i Baltikum

Nöd drop från de anställda Hjälp oss arbeta fackligt

Nordiska banker har fått en dominerande ställning i Baltikum. De har rationaliserat hårt utan att behöva stöta på fackligt motstånd. Inte heller fackföreningarna på hemmaplan tycks engagera sig i de baltiska kollegernas situation.

Nu riktar NFU och de baltiska facken ett nödrop till bankerna och fackklubbarna. Kravet är att samma Umgängesformer ska gälla på båda sidor av Östersjön. Då måste man också uppmuntra facklig organi-

sering i Baltikum. NFUs generalsekreterare Jan-Erik Lidström tycker att fackklubbarna i de nordiska bankerna nu måste engagera sig mer.

– De måste börja intressera sig mer för den här frågan och försöka påverka ledningen i sina banker, säger han.

Detta nummer av NFU Rapport handlar om den fackliga situationen för bankanställda i Litauen. Vi börjar med att berätta om Laura Lapinskas vardag.

Laura Lapinskas vågar inte framträda under eget namn, när hon berättar om sin vardag som anställd på en svensk bank i Litauen.

"Ingen vågar protestera eller gå med i facket"

Laura Lapinskas har jobbat 15 år på samma bankkontor i en liten stad på Litauens landsbygd. På senare år har klimatet hårdnat. När svenskägda Hansa Bank tog över för knappt två år sedan blev det riktigt besvärligt.

– Vi arbetar stenhårt och är ständigt påpassade. Ingen vågar protestera eller gå med i facket. Alla är rädda att bli av med jobbet, säger hon.

Före 1991 tillhörde hon och hennes kolleger det allsovetiska facket, men när Litauen blev självständigt och bankerna började privatiseras slogs den fackliga strukturen sönder.

Banken där Laura jobbade blev en del av den statliga sparbanken. Då var man ett 60-tal anställda. 1997 lyckades Laura bilda en fackklubb, som de flesta i banken anslöt sig till.

– Det var tack vare att vi hade en chef som var positivt inställd till facket. Vi skulle just teckna ett kollektivavtal, men allting sköts upp när banken privatiserades och omstrukturerades.

Avtalet rann ut i sanden och när sedan Hansa Bank, som ägs av FöreningsSparbanken, tog över 2001 började problemen på allvar. Lauras bank skulle bantas till 25 anställda. Alla blev uppsagda och fick söka jobb på nytt. Flera mindre kontor slogs igen. Totalt i Litauen nästan halverades antalet anställda i banken – från drygt 4 000 till 2 300.

De flesta av dem som jobbat länge på banken blev inte ens kallade till anställningsintervju, berättar Laura. Flertalet av dem som varit fackligt anslutna försvann.

– Man undrar vad de gick efter. Folk som jobbat länge i banken och med hög utbildning blev inte ens kallade. Det verkade bara som om man ville ha unga, snygga kvinnor och bli av med alla från den gamla tiden, säger hon.

Även Laura fick jobb i nya banken, trots att hon varit fackligt aktiv. Hon påstår inte heller att någon sparkats på

FORTS PÅ NÄSTA SIDA >>

Norskt fack visar vägen

– och litauiska facket hoppas på ny lag

Många nordiska företag etablerar sig nu i de baltiska länderna.

Bankerna är redan dominerande.

Även norska Statoil finns sedan länge på plats.

Men där är – till skillnad från bankerna – merparten av de anställda organiserade i facket.

– Nyckeln till framgång är att de förtroendevalda på Statoil i Norge har engagerat sig. De har kommit hit till Litauen och de har även påverkat företagsledningen hemma. Utan det stödet är det omöjligt att lyckas, säger Børje Furunes från Handel og Kontor (HK) i Norge som också driver ett fackligt projekt i Litauen.

HKs framgångar är betydande. Organisationsgraden på Statoil i Litauen har

på bara några år stigit från några få procent till 65 procent av de anställda. I somras tecknades det första kollektivavtalet i Östeuropa för den här sektorn.

Statoilklubben har i dag 220 medlemmar och är därmed den största fackföreningen inom handels- och serviceförbundet LKKDPS – samma fackförbund som NFU stöder i deras försök att värva bank- och försäkringsanställda.

15 procent med i facket

LKKDPS har 3 200 medlemmar. Det ingår som ett av 24 förbund i centralorganisationen LPSK med cirka 120 000 medlemmar. Totalt är 15 procent av löntagarna i Litauen med i facket. Inom den privata servicesektorn som LKKDPS tillhör är dock organisationsgraden betydligt lägre.

Regina Vaiciulionyte, ordförande i

Regina Vaiciulionyte.

LKKDPS, säger att förbundets huvuduppgift är att utveckla organisationen och få fler medlemmar. Man har tecknat ett 60-tal lokala avtal, men inga riksavtal. Ett skäl är att det saknas motparter.

– De arbetsgivarföreningar som finns fungerar mest som lobbyorganisationer. De har inga mandat att träffa avtal, säger hon.

Sedan årsskiftet gäller dock en ny lag som det litauiska facket hoppas ska ge verksamheten en skjuts. Lagen innebär att det ska finnas företrädare för de anställda på varje arbetsplats, i första hand en fackförening, i andra hand valda ombud till ett företagsråd. En annan förhoppning är att Litauens förestående EU-medlemskap ska leda till ett system med partsrelationer på arbetsmarknaden.

>> FORTS FRÅN SIDAN 1

grund av sitt fackliga medlemskap, men tydligt är att det blivit hart när omöjligt att bedriva facklig verksamhet.

Ingen vill framträda öppet, inte heller Laura vågar det. På riktigt heter hon något annat. NFU Rapport träffar henne en iskall decemberlördag i huvudstaden Vilnius, dit hon rest med buss för vår skull.

Farligt framträda öppet

Laura är en välklädd kvinna i 35-40-årsåldern. Hon ger ett skärpt intryck och berättar lugnt sin historia. Samtidigt spelas julsånger i restaurangen, som ett lätt absurt ackompanjemang.

– Det är alldeles för farligt att framträda öppet, säger hon. Ledningen övervakar oss ständigt och kollar vad vi har för oss. Alla är rädda om jobbet. Jag måste kunna försörja min dotter. Det finns inga andra jobb i staden, säger hon.

Tillsammans med några kolleger har hon ett slags hemligt medlemskap i facket. De har tillfälligt slutat att betala medlemsavgift och bedriver inga aktiviteter. Men den dag klimatet förbättras står de redo att återuppta verksamheten.

Laura är fränksild och bor tillsammans med sin dotter. Hon börjar jobba 6.30 var-

Ledningen övervakar oss ständigt och kollar vad vi har för oss

je dag och ska sluta 15.00, men tvingas ofta att jobba över både tre och fyra timmar. Utan ersättning.

Så mycket till fritid blir det inte.

– Jag vill gärna umgås lite med min dotter och kanske se på tv eller läsa tidning en stund, men ofta är jag så trött att jag stugar i säng efter maten, säger hon.

Laura tjänar 950 litas i månaden. Det motsvarar ungefär 2 600 svenska kronor. Efter skatt får hon ut 711 litas och av det går 320 litas till hyra, el och gas.

Hon har alltså knappt 400 litas, eller cirka en tusenlapp, att leva på. Nog skulle hon behöva ha betalt även för overtiden och självklart anser hon sig ha rätt till det.

Orättvisa löner

Att få lön för overtid är bara ett av hennes många skäl till att vilja ha en fackförening.

– Det behövs en fackförening för att trygga jobben, för att bevaka att folk inte sägs upp godtyckligt och för att se till att

lönerna är rättvisa. I dag skiljer det väldigt mycket i lön och det är inte de som jobbar bäst som tjänar mest.

– Vi skulle också behöva säkrare arbetsplatser och till exempel kämpa mot ensamarbete. I dag tvingas en ensam kvinna stänga och öppna banken, det finns stor risk att bli nedslagen av tjuvar.

Sätt press på ledningen

Med den nya svenska ägaren har alltså både tempot och klimatet hårdnat. Ofta genomförs kontroller av personalens prestationer och uppträdande. När Laura frågade en kollega på en annan bank om hur deras kontroller var upplagda fick bankledningen genast reda på det och undrade vad hon höll på med.

En annan gång fick en av hennes arbetskamrater en reprimand för att hon glömt säga god morgon till en kund.

– Folk är överhopade av arbete. Ibland har man 150 transaktioner på en dag. Det är lätt att glömma hälsa på en kund när man ser hur lång kön är, säger Laura.

Vad vill du säga till dina kolleger på FöreningsSparbanken i Sverige?

– Jag har bara ett mycket konkret budskap: Ni måste utöva tryck på den högsta ledningen så att de får cheferna här att bättra sig. Bara då kan något börja hända.

I nästan tio år har de finansanställda i Norden stöttat sina kolleger i Baltikum, men hittills är resultatet klent.

– Kanske var vi för tidigt ute. Men vi kan absolut inte sluta nu, säger NFUs generalsekreterare Jan-Erik Lidström.

Redan 1993 togs de första initiativen och året därpå hölls en stor konferens i Tallinn med representanter från nordiska och baltiska förbund. I de baltiska länderna finns inte renodlade förbund för bank- och försäkringsanställda, så samarbetet har skett med förbund inom handels- och servicesektorn.

De första åren efter de baltiska ländernas frigörelse slogs den gamla fackliga strukturen sönder. Bankväsendet privatiserades och en rad småbanker såg dagens ljus. På några bildades även fackklubbar.

Under slutet av 90-talet har det skett en kraftig strukturomvandling. Utländska banker, främst svenska och nordiska, har köpt upp de baltiska bankerna och skurit ner personalstyrkan kraftigt. Grogrunden för fackligt arbete har varit dålig, många har varit rädda att mista jobbet.

Vilket är målet för NFUs aktiviteter, Jan-Erik Lidström?

– Att få i gång facklig verksamhet i baltiska banker och försäkringsbolag. Ursprungligen drev vi detta av solidaritets-skäl, men numera har vi som nordisk organisation ett egenintresse. De största bankerna ägs av nordiska banker och det är mycket lätt för dem att flytta över verksamheten. Även nordiska försäkringsbolag blir allt mer aktiva i Baltikum. Då är det klokt och strategiskt att ha fackliga kolleger att samarbeta med på andra sidan Östersjön.

Hur finansieras verksamheten?

– Primärt genom LO/TCO Biståndsnämnd, men också via medel från Demokratifonden i Danmark och norska utrikesdepartementet. Även NFU och Finansförbundet i Sverige har skjutit till pengar.

Och hur ser resultatet ut?

– Framgångarna är hittills mycket begränsade. Mest positivt har det varit i Litauen. Där etablerades fem klubbar med cirka 200 medlemmar i olika banker

Trots tio års arbete i motvind med att få igång facklig verksamhet i baltiska banker och försäkringsbolag är NFUs generalsekreterare Jan-Erik Lidström optimist inför framtiden. Men nu krävs det att de svenska och nordiska fackklubbarna engagerar sig mer för att stödja sina baltiska kolleger.

Tio års arbete har lagt en god grund

mellan 1995 och 1998. Men de bankerna finns inte längre kvar. I dag finns inga klubbar och ingen som öppet vågar visa sitt fackliga medlemskap.

Varför har det gått så dåligt?

– Kanske var vi för tidigt ute och alltför optimistiska i början. Vi kunde ha avvaktat tills bankstrukturen konsoliderats. Men genom det arbete som bedrivits har vi ändå skapat kontakter med personer, som är beredda att bygga upp fackliga organisationer när tiden är mogen.

Men är det verkligen lönt att fortsätta när resultatet är så klent?

– Ja, tiden talar för projektet. De nordiska bankerna är nu dominerande i Baltikum. Därför har ledningen och fackklubbarna på hemmaplan ett ansvar att medverka till att de anställda i de baltiska länderna får samma förutsättningar som här hemma.

– Dessutom är Estland, Lettland och Litauen på väg in i EU och där krävs att det finns ett fungerande samarbete mellan arbetsmarknadens parter.

– Att i nuläget lämna Baltikum vore helt fel. Det finns förutsättningar för ett genombrott, speciellt i Litauen som sedan årsskiftet har en ny lag om att det på alla arbetsplatser ska finnas ett system för samarbete mellan arbetsgivare och arbetstagarare.

Hur tycker du att engagemanget från fackklubbarna i de nordiska bankerna har varit?

– Dessvärre har de inte insett vikten av att stödja sina baltiska kolleger. De borde ha varit mer aktiva. Norska Handel og Kontors projekt på Statoil visar vikten av att agera både lokalt i Baltikum och i företaget på hemmaplan.

Vad tycker du att bankernas fackklubbar ska göra nu?

– De måste intressera sig mer för frågan och försöka påverka ledningen i sina banker, så att de i sin tur kan markera för dotterbolagens ledningar i Baltikum att de ska ha en positiv inställning till att personalen organiserar sig fackligt.

Rädslan för Moskva har bytts mot rädsla för Stockholm och Oslo

Giedré Lelyté är projektanställd på det litauiska fackförbundet LKKDPS för att försöka organisera personalen på bankerna. Hennes lön betalas av nordiska biståndspengar. Självt skulle hon hellre se att jobbet kunde finansieras genom medlemsavgifter. Därför väddar hon till förtroendevalda i de nordiska finanskoncernerna att utöva påtryckningar på företagsledningen så att det litauiska facket får en möjlighet att börja växa.

– Det borde vara lika naturligt att ha partssamverkan och kollektivavtal i dotterbolagen som att ha det hemma. Nu råder det vild kapitalism här. Förr var folk rädda för Moskva, nu är de rädda för Stockholm och Oslo. Det måste finnas en internationell uppförandekod i företagen, säger Giedré.

För några år sedan hade LKKDPS uppemot 200 medlemmar i litauiska banker, men de är borta nu. De verkliga problemen började när SEB och FöreningsSparbanken (genom Hansa Bank) kom till Litauen.

Fackligt aktiva får inte jobb

– Vid nedskärningar försvinner ofta de fackligt aktiva, de erbjuds inte jobb i den nya banken. När exempelvis SEB-ägda Vilnius Bank köpte Hermis Bank dog den fackliga verksamheten där, säger hon.

Det är visserligen inte lagligt att diskri-

– Även om det inte är tillåtet att diskriminera fackmedlemmar, kan arbetsgivarna alltid hitta på svepskäl att inte anställa en viss person, säger Giedré Lelyté, som efterlyser draghjälp från fackliga kolleger i Norden i sitt arbete med att organisera fler bankanställda i Litauen.

minera fackmedlemmar, men Giedré Lelyté säger att arbetsgivarna alltid kan hitta på svepskäl till att inte vilja anställa en viss person.

Att det är svårt att organisera de bankanställda beror alltså i hög grad på att bankerna fortfarande bantar sina organisationer. Men Giedré påpekar också att bankerna ofta erbjuder bättre lön och förmåner än många andra arbetsplatser. Medellönen i bankerna är 1 000 litas i månaden (ca 2 700 kronor). Den statligt fastställda minimilönen är 430 litas.

– Facket är ju till för dem som vill ha det bättre, men i bankerna har man det redan

ganska bra. Många som jobbar där är unga och välutbildade och kan tala för sig själva, säger hon.

Ytterligare en faktor som förstärker fackets svårigheter är arvet från när Litauen var en del av Sovjetunionen. Ännu efter tolv år lever minnena kvar och många förknippar facket med den gamla tiden.

Nobben från bankledningarna

Icke desto mindre kämpar Giedré på i det nya fackets tjänst. Hon uppvaktar bankanställda med besök och e-mail och försöker få dem att förstå vikten av att organisera sig. Hon har skrivit hundratals brev till bankledningarna, men de vill inte träffa henne.

Visst hopp finns om att det ska lossna under 2003. Från årsskiftet gäller en ny lag som uppmuntrar facklig verksamhet i Litauen. Men visst skulle Giedré Lelyté också behöva lite draghjälp från fackliga kolleger i Norden.

FAKTA

Det finns uppskattningsvis 10 000 anställda i finanssektorn i Litauen. Den största banken är Hansa-LTB, som ägs av svenska FöreningsSparbanken och har drygt 2 000 anställda. Näst störst är Vilnius Bank, som ägs av svenska SEB och har knappt 2 000 anställda. Även Nordea finns sedan ett par år i Litauen, men än så länge bara med ett fåtal kontor i Vilnius och Klaipeda.